

RŪTA MUKTUPĀVELA

LATVIEŠU ŠKIRŠANAS NO KRŪTS PARAŽAS PĒC ETNOLOĢIJAS, FOLKLORAS UN STRUKTURĀLĀS PSIHOLOĢIJAS DATIEM

Latviešu tradicionālajā kultūrā ritualizētais brīdis, kad bērns tiek šķirts no krūts, tiek dēvēts par "atšķirībām". Mūsdienu Latvijā, līdzīgi kā citās Rietumu zemēs, šīs tradīcijas ir iznīkušas – un tas ir tikai dabiski, jo kontracepcija, tēva iesaistīšanās bērnu audzināšanā, kā arī mātes piena un krūts substitūtu popularitāte ir samazinājusi pašu zīdīšanas nozīmi, nemaz nerunājot par svinīgiem šķiršanas no krūts brīžiem. Taču 19. gs. beigū un 20. gs. pirmās puses etnogrāfija liecina par atšķirībām kā par kādreiz bijušu spēcīgu agrīnās bērnības rituālu ar savu konsekventu norisi, didaktiku un stingrām rituāla seku ievērošanas prasībām. Etnoloģiskie dati bērna atšķiršanu no krūts ļauj analizēt kā figuratīvu konceptu, kuram tika piedēvēta noteikta jēga un kura sūtība bija palīdzēt indivīdam iekļauties savas kultūras semantiskajā (nozīmju) tīklā jeb inkulturēties.¹ Atšķirības, kā tās veiktas analizējamajā laiktelpā, ir pieskaitāmas pie pārejas rituāliem, kam raksturīga pāreja no viena sociālā stāvokļa uz citu, jeb *rites de passage*, šajā gadījumā – tā ir pāreja no zīdaiņa vecumposma agrīnās bērnības stadijā. Atšķirības iezīmē arī bērna barības uzņemšanas veida un apstākļu maiņu. Ēšana socializējas – paplašinās tajā iesaistīto personu skaits: bērns tiek ēdināts kopā ar citiem ģimenes locekļiem, ēdiens vairs nav saistīts tikai ar māti, un arī pats barošanas process zaudē savu intimitāti, mainās barības uzņemšanas fizioloģija – no sūkšanas uz košļāšanu, kā arī barības konsistence – no šķidrā uz cieta. Atšķirību rezultātā izmaiņas notiek bērna naktsmiega organizēšanā: kaut gan zīdaiņiem ir bijusi atsevišķa gulēšanas vieta – šūpulis, tomēr nakts laikā mātes bērnus mēdza ņemt savā gultā, savukārt, no krūts atšķirtus bērnus klāt pie mātes gulēt vairs nelika.² Tādejādi atšķirības kā rituāls iezīmē mātes un bērna simbiotisko saišu saraušanu un bērna nonākšanu aktīvā sociālā vidē, tāpēc ievērojami mainās apkārtējo, tajā skaitā arī mātes, attieksme pret bērnu – no dominejošā viņš kļūst par pakļauto, sāk

sarukt viņa prasību un pieaugt pienākumu loks. Atšķirības kā rituāls ir svarīgs arī mātei, jo viņa atgriežas ierastajā dzīves ritmā, un viņai šis rituāls iezīmē gatavību ieņemt dzīvību no jauna.

Analizējot starpkultūru kontekstā latviešu šķiršanas paražas no krūts, iezīmējas īpaši arhaisku un universālu priekšstatu komplekss, kas sevī iekļauj gan specifisku ēdienu gatavošanu, ziedojumus bērnam, gan viņa nākotnes pareģojumus, ticējumus un aizspriedumus saistībā ar nepareizi veikto rituālu sekām. Latviešu tradīcijās sastopami līdzīgi paražu elementi kā citās Eiropas, īpaši Austrumeiropas³, zemēs. Piemēram, (19. gs. otrās un 20. gs. pirmās puses) bulgāru etnologi apraksta bērības cikla svētkus ar nosaukumu *Otbivane*. Šo svētku laikā tika cepta maize, ko pasniedza bērnam ar vārdiem: “*Lūk, tagad šī ir tava mamma*”. Atšķiršanas brīdī bija svarīgi ievērot noteiktus laika apstākļus, bet atšķirto bērnu pie krūts bulgāru mātes (tāpat kā latvietes) vairs nelika, jo uzskatīja, ka tad viņu var noskaust.⁴

Lužicieši bērna šķiršanas no krūts laikā, līdzīgi kā latvieši, mēdza pareģot viņa nākotni. Bērnam nolika priekšā grāmatu, maizi un monētu un skatījās, ko viņš paņems pirmo: ja monētu – būs bagāts, ja maizi – nekad necietīs badu, ja grāmatu – būs gudrs un izglītots.⁵ Serbijā pēdējā ar krūti barošanas reize bija iezīmēta ar šāda veida paražu: māte apsēdās uz sliekšņa, pazīdīja bērnu un tad viņam deva apēst olu.⁶ Albānijā 19. gs. un 20. gs. sākumā, šķirot bērnu no krūts, māte mēdza izcept garšīgu pīrāgu un, apsmērējusi krūtis ar pipariem, prasīja: “*Ko tu vēlies – krūti vai pīrāgu?*” Sākumā tiekdamiem pēc krūts, taču apdedzinājies ar asajiem pipariem, bērns uzreiz sniedzās pēc pīrāga. Ja atšķirtais bērns atkal pieprasīja mātes krūti, tas tika uzskatīts par ļaunu zīmi: saskaņā ar albāņu ticējumiem, tāds bērns izaudzis kļūs par skauģi, kura jaunā acs kaitēs gan cilvēkiem, gan arī lopiem.⁷ Čehijā un Slovākijas ziemeļu un rietumu apgabalos atšķirtajam bērnam zem kakla pakāra monētu, kas nozīmēja, ka viņš jau ir “*pārdevis mātes krūti*”. Atšķirto bērnu pie krūts vairs nelika, jo baidījās, ka viņš vēlāk nekļūtu par *Moru* – tā čehu un slovāku mitoloģijā apzīmē vampīrus.⁸

Zināmas paralēles ar latviešu tradīcijām saskatāmas ebreju šķiršanas no krūts paražās. Vecajā derībā ir liecības, ka kādreiz ebrejiem šķiršanas brīdis ir bijuši lieli svētki. Bībelē rakstīts: “*Un bērns auga un tika atradināts. Ābrahāms sarīkoja lielas dzīves tai dienā, kad Izāku atšķīra.*”⁹

Līdz 20. gs. vidum Sīrijas un Irākas ebreji svinēja atšķiršanu no krūts – rīkoja lielas svinības, kurās pasniedza cukurā un kanēlī vāritus kviešus.

Kvieši, saskaņā ar ebreju tradīciju pētnieku uzskatiem, simbolizēja auglību, un pati svinēšana iezīmēja jaunas grūtniecības iestāšanās iespēju.¹⁰ 20. gs. sākumā Austrumeiropas ebreju mātes pirmo ēdienu, ko deva atšķirtajam bērnam, ņēma no kaimiņienes. Kad bērns to pieņēma, māte sacīja: "*Lai šī ir pēdējā reize, kad tevi uztur citi.*" Tad bērnam zem kakla pakāra mazu maisiņu ar monētām, kas simbolizēja pēdējo reizi gūto atbalstu no citiem.¹¹

Analizējot latviešu 19. gs. otrās un 20. gs. pirmās puses šķiršanas no krūts paražu aprakstus, iezīmējas līdzības pat ar vēdisko tradīciju. *Grihjasūtrā* jeb noteikumos, kas regulē indusu mājas rituālus, vieni no svarīgākajiem bērnības cikla svētkiem joprojām ir *Annāprašana* jeb rīsu ceremonija, kad zīdāinim pirmo reizi tiek pasniegta cieta barība. Šī ceremonija attiecas uz to bērna attīstības momentu, kad māte sāk gatavoties bērna atšķiršanai no krūts. Uz *Annāprašana* svētkiem aicina draugus un radus. Noteiktu mantru pavadījumā gatavo ēdienus: rīsu putru, medus, sviesta un jogurta sajaukumu, sagatavo zivi, putnu vai kādu noteiktu dzīvnieku gaļu, kuru īpašības ir vēlams iegūt bērnam.¹² Rituāla laikā notiek ziedošana dievam Agni un tiek lūgts, lai bērns būtu stiprs un gudrs, lai viņa dzīve būtu gara, labi nodrošināta, lai bērns būtu slavens un pārticis. Pēc maltītes bērnu novieto starp dažādiem sadzīves priekšmetiem un amata rīkiem, – valda uzskats, ka pirmais, kam viņš pieskarsies, noteiks viņa profesiju nākotnē. Pēc tam bērnu apdāvina ar dāvanām.¹³

Mūsu kaimiņzemē Lietuvā šķiršana no krūts – *atjunkymas* – netika svinēta publiski. Šeduvā, Radvilišķu pagastā, piemēram, pierakstītās teicējas atmiņas par 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma ģimenes tradīcijām liecina, ka šķiršana no krūts attiecās tikai uz māti un bērnu: "*Motīn sēsdevos ont slonksče, kai nieka namuos nēra. Šita apeiņa tik vaika i motinos. Tur būt ramybe. Motin žegnoj vaikelu pri slonksče, kad jos ženg par slonkst iš kūdikystēs i vaikystē.*" (*Māte apsēdās uz sliekšņa, kad neviena nav mājās. Šī paraža tikai mātes un bērna. Jābūt mieram. Māte pārkrusta bērniņu uz sliekšņa, jo viņš pārkāpj pāri sliekšnim – no zīdaiņa vecumposma uz bērnību.*)¹⁴ Līdzīgas liecības ir pierakstītas arī citās Lietuvas vietās.¹⁵

Latviešu paražu elementu līdzība ar vēdisko tradīciju, musulmaņu, semītu tautu paražām liecina par šīs parādības īpašu arhaiskumu, iespējams, ka tās izcelsme ir saistīta ar pirmskristietīgajiem laikiem. Kristietība Latvijā tika ieviesta 13. gs., un analizējamais materiāls rāda, ka atšķiršanas paražām ar baznīcu nav bijis nekāda sakara.¹⁶ Arvien nostiprinoties kristietības pozīcijām

latviešu tradicionālajā kultūrā, par vienīgo oficiālo agrinās bērnības rituālu kļuva baznīcas sankcionētās kristības. Kaut gan atšķiršanas paražas, spriežot pēc etnoloģiskajiem datiem,¹⁷ 20. gs. pirmajā pusē vēl fragmentāri parādās, taču vēlāk, īpaši pēc Otrā pasaules kara, straujo ekonomisko un arī sociālo pārmaiņu dēļ tās iznīkst. Faktiski tās marginalizējas arī etnologu un folkloristu darbos: pēckara tradicionālās kultūras pētījumos bērnības cikla svētku aprakstos dominē kristības.

Bērna šķiršana no krūts latviešu tradicionālajā kultūrā vēl 19. gs. beigās un pašā 20. gs. sākumā ir bijis spilgts rituāls. Par rituālu – *obrjad* to sauc arī tā laika etnogrāfs Eduards Volters. Saskaņā ar etnogrāfiskajiem datiem, šķiršanas no krūts norisi pavadīja atraktīvas, rituālu ilustrējošas un skaidrojošas darbības – pārgērbšanās par noteiktiem tēliem, dzīvnieku iesaistīšana norisē, noteiktu vēlējumu izteikšana. Atšķirību rituāla neatņemama sastāvdaļa bija speciāli tam pagatavoti ēdieni, – bieza no dažādu šķirņu graudiem vārītā saldā putra, bieza zupa ar gaļu. Svētku laikā svinību viesi bērnam speciāli šim nolūkam uzšūtājā kabatiņā sameta siknaudiņu, tuvinieki viņam dāvināja nazīti, saldumus, pirmo reizi bērnam tika apauti zābaciņi. Pēc mielasta ar dažādu priekšmetu palīdzību mēdza pareģot bērna nākotni. Tam izmantoja naudu, grāmatu, maizi, riksti un skatījās, pie kā pirmā bērns pieskarsies, un sprieda, vai viņam netrūks maizes, vai būs sekmīgs naudas lietās, vai viņš būs gudrs vai kauslīgs. Pēc šī publiskā rituāla bērnu vairs nebaroja ar krūti, tātad atšķiršana notika uzreiz un stingri. Ja bērns raudāja un pieprasīja krūti, mātes to smērēja ar dažādām asām vielām – sinepēm, pipariem, klāt lika asas birstes, galvas sukas. Gadījumā, ja bērnam nejauši vai tīšām atkal tika iedota krūts, apkārtējie viņu iezīmēja ar īpašu vārdu – *atzidenis* – kas nozīmē “atgriezies pie mātes krūts”. Šādam indivīdam, arī izaugušam, apkārtējie piedēvēja dēmoniskas īpašības, konkrēti fascināciju jeb Jauno aci, un uzskatīja, ka viņš ar skatienu vien ir spējīgs kaitēt lopiem, maziem bērniem, grūtniecēm, augošai labībai u.c.

Dažas etnologu aprakstītās darbības – pirmo zābaciņu apaušana, dažādu mantu – naudas, maizītes, nazīša – dāvināšana, krusta pārmešana, pēdējo reizi pabarojot ar krūti, metaforiski saistās ar ceļojumu: bērns tiek palaists “plašajā pasaulē”, uzsāk atsevišķa, sociāla indivīda gaitas. Tas atspoguļojas latviešu ticējumos: “Kad atšķir bērnu no pupa, tad viņas dūlīšam jāapmauc kreklis uz jauno pusi ar muguru priekšā, jāaizmet bērnam trīs deviņi krusti, jānoskaita trīs reiz Tēva reize un jāsaka: “Bērniņ, ej nu savā maizītē!”” (LTT 30215)

Ja analizējamā laikposma etnogrāfija un ticējumi atspoguļo atšķirību tradīciju empīrisku situāciju, tad atšķirību rituāla psiholoģisko aspektu lieliski demonstrē latviešu liriskās folkloras žanrs – četrindru dziesmas. Latviešiem ir bijušas speciāli atšķirību rituālam paredzētas dziesmas. Tā Eduards Volters savā 1890. gadā publicētajā studijā *Materialy dlja etnografii latyšskago plemeni Vitebskoj gubernii, Čast' I. Prazdniki i semejnija pesni latyšej* sniedz 6 folkloras vienības, savukārt Krišjāņa Barona krājumā *Latvoju dainas* ir vesela nodaļa veltīta šim rituālam, un tajā ir 30 folkloras vienības kopā ar variantiem, kurās atspoguļojas etnologu aprakstītie atšķirību paražu elementi. Tā, piemēram, dziesma

*Protu, protu, redzu, redzu,
Nu šķirs mani māmuliņa:
Cepin' maizi, dara alu,
Aicin' viesus šķirībās.*
LD 2034

morfoloģiski saskan ar atšķirību etnogrāfiskajos aprakstos minētajām epizodēm. Aprakstos, ko iesūtījuši Dandens un Upīts no Gatartas Vecpiebalgā, ir teikts, ka dienā, kad māte bērnu šķirusi no krūts, “*taisa lielāku godu, pagādā alu, brandvīnu un dažādus ēdienus un ielūdz viesos radus, draugus, tuvejās kaimiņus un sevišķi isto bērna krusttēvu un krustmāti*”.¹⁸

Dandena un Upīša pieminētā krusttēva un krustmātes piedalīšanās svētkos atspoguļojas šajā dziesmā:

*Kūma, kūma, mazgā katlu,
Man miltiņi kulītē:
Lai es tavu krustu bērnu
Biezu putru ēdināju.*
LD 2041

Putra, saskaņā ar Vecpiebalgas aprīņķī pierakstīto liecību, līdzīgi kā vēdiskajā *Annaprāšanas* rituāla gadījumā, ir bijusi obligāta atšķirību maltītes sastāvdaļa: “*Māte zīdījuse bērnu, ja tas puisēns, divi gadus, ja meitēns, pustrēša gada. Šķirībām taisīja mazu godiņu, salūdza viesībās tuvinus radus un nāburgus, un pagādāja mielastam siltu ēdienu, sevišķi gaļu biezā putrā, vai arī zupē. (...) Atšķirto*

bērniņu ēdināja ar biezu putru. Šādu putru vārīja no smalkiem miežu, griķu, vai rudzu miltiem, ar saldu pienu un olām. No iesākuma māte bērnu ēdina ar pirkstu, tad pamazām ar karoti, kamēr bērns pats iemācās un spēj karoti saturēt un no trauka ēst.”¹⁹

Vēl kāda interesanta liecība atrodama Eduarda Voltera darbā par Vitebskas guberņas latviešu dzīves veidu. Viņš raksta: “Latviešu mātes parasti bērnu ar krūti baro ilgi, reizēm līdz diviem gadiem, kamēr bērns sāk labi staigāt; bet pastāv paraža neaut viņam kājās zābaciņus līdz viņa nošķiršanai no krūts.” Pēc rituālajām darbībām “bērniņa kājās apauj zābaciņus un uzliek viņam somiņu, kurā ciemiņi liek naudu maizei un pīrāgiem”.²⁰

Krišjāņa Barona dziesmu krājumā atrodamas divas dziesmas (bez variantiem), kuras interpretējamās kā šīs paražas paralēle:

*Māte āva baltas zeķes,
Man cicīša nedodama;
Mešu zeķes aizkrāsne,
Lai māmiņa cici deva.*
LD 2035

Vai arī:

*Man māmiņa zeķes āva,
Negrib vaira ciča dot;
Sviežu zeķes pazolē,
Lai māmiņa cici deve.*
LD 2035.1

Etnologu pētījumi liecina, ka zīdīšanas laikā eiropiešu tradicionālajās sabiedrībās, īpaši tad, kad barošanā netiek ievēroti noteikti intervāli, zīdaiņus mēdz likt gulēt kopā ar māti, taču no krūts atšķirto bērnu kopā gulēt parasti vairs neliek.²¹ Latviešu analizējamā laikposma etnogrāfijā ir maz liecību par šādu nakts miega organizēšanu, bet tieši folkloras teksti apstiprina citu tautu etnologu novērojumus un ļauj secināt, ka Latvijā, iespējams, arī pastāvējis šāds bērna-mātes naktsmiega modelis:

*Līcit man dīw' ciseņis,
Trešu bārzu pagaleit:
Lai es varu šo naksneņu
Bez mamenes pōrguļet.
Volters 39*

Saskaņā ar etnogrāfijas datiem pati šķiršana no krūts ir bijusi sarežģīta un smaga abām tajā iesaistītajām pusēm – gan mātei, gan arī bērnam. Dabiski, ka bērns kā veselīgi egoistiska būtne pretojās (apzināti un neapzināti) atšķiršanai – viņš raudāja, slimoja, pieprasīja mātes uzmanību un krūti. Savukārt mātei vajadzēja krietni papūlēties, lai izrādītu dzelzainu nostāju, apspiestu savu maigumu un žēlumu pret bērnu un lai ievērotu tradīcijas noteikto prasību pēc atšķirību rituāla bērnam krūti vairs nedot. Tā sievietes parasti savas krūtis smērēja ar kvēpiem, darvu, sinepēm, sāli, pipariem un citādām rūgtām vielām, lika sev klāt asas lietas – birstes, suseklus un pat nazišus, lai bērns saskrāpētos, lai viņam sāpētu, lai viņš vairs negribētu un nemeklētu savu dienišķo maizi mātes azotē.²²

Latviešu tautas dziesmās atrodama teicēja interpretācija par to, ko atšķiršanas brīdī varētu just atšķiramais indivīds. Saskaņā ar teksta radītāja jūtu projekciju, atšķirtā bērna apjukums un iekšējais nemiers atspoguļojas šādā dziesmā:

*Māt man ta pamet,
Kā vīstiņ savu cāliņ
Cālinš skrien pulciņē
Kur būs man vienam iet?
LD 2036.6*

Par atšķirtā indivīda iekšējās drāmas apogeju varētu uzskatīt dziesmas, kurās atšķirības tiek pielīdzinātas nāvei. Teksta radītājs ar dzejiskās figūras “es” palīdzību atšķirto bērnu pielīdzina bārenim:

*Māte mani atstājuse,
Kā vīstiņa cāļus savus;
Cāļi tek pulcinā, –
Kur es iešu vien palicis;*

*Laidīšos ezerā
Raudavīšu pulciņā.
LD 2036.8*

Eduarda Voltera darbā ievietota šāda dziesma:

*Vista coleiti atšķēra,
Man atšķēra mōmuleņa;
Cōleits tak pulcenā
Kur, māmeņa, as tacēju?
As tacēju upeiti,
Raudaveišu pulceņa.
Volters 37*

Formula “*laidīšos ezerā, raudavīšu pulciņā*” sastopama galvenokārt latviešu bērnu un bāreņu dziesmās, piemēram:

*Kur es iešu, kur ne iešu,
Viena pate palikuse?
Laidīšos ezerā
Raudavīšu pulciņā.
LD 4085*

Vai arī:

*Kur es iešu, kur ne iešu
Viena pate palikuse?
Karā brāļi aizgājuši
Tautās māsas izvadāja.
Laidīšosi ezerāi
Raudavīšu pulciņā.
LD 4085.1*

Kādā atšķirību dziesmā teicējs pilnībā saplūdinājis bērnu un atšķirību motīvus: dziesma sākas ar tipisku atšķirību dziesmas formulu, bet beidzas – ar bedību:

*Vysta ciolejšus adšķira,
A mani adšķira mamulenia;
Cioli tak pulcieniā,
A kur mamieņ maņ teciet?
Tiec boryniejta
Da tam smilkszu kalnieniam;
Ti gul towa mamulenia
Bolta smilkszu kalnieniā.
LD 2036. 11*

Kāpēc atšķiršanas no krūts brīdi teicējs pielīdzina nāvei? Uz šo jautājumu iespējams mēģināt atbildēt, pamatojoties uz strukturālās psiholoģijas un psihoanalīzes datiem. Kā jau minēts iepriekš, etnoloģiskais materiāls liecina, ka analizējamajā laikposmā latviešu zemnieces bērnus no krūts atšķira uzreiz, stingri un neatgriezeniski. Strukturālās psiholoģijas pētījumi liecina, ka šādi veiktas atšķiršanas ietekme uz indivīda psihi simboliskā plāksnē var tikt izteikta ar kontekstiem, kuros liriskais varonis izjūt un izrāda savas skumjas un sāpes par to, ka ir pazaudējis šo pasīvo komfortu, viņš sēro par savu bijušo bezrūpīgo, drošo dzīvi.²³ Līdzīgus datus sniedz arī klasiskā psihoanalīze, Annas Freidas un Melānijas Kleinas pētījumi.²⁴ Saskaņā ar tiem, bērna šķiršana no krūts psiholoģiskā ziņā ir ļoti sarežģīts un atbildīgs process, kas ietekmē bērna pamata attieksmi pret visu apkārtējo pasauli, radot uzticību vai neuzticību tai. Zidainis arī pēc piedzimšanas māti uztver kā sava ķermeņa turpinājumu, tāpēc atšķiršanas brīdī viņš it kā zaudē daļu no sevis paša, tiek apdraudēta viņa imaginārā identitāte, kas, savukārt, izraisa frustrāciju, nemieru un šausmas. Vissāpīgākā zidainim esot galīga, tieši stingri veikta atšķiršana (kāda tā bija raksturīga arī apskatāmā laika posma latviešu tradicionālajā kultūrā), kad krūts tiek zaudēta uz visiem laikiem.²⁵ Iespējams, ka tieši tāpēc zemapziņā nosēdusies bērnības psiholoģiskā pieredze iepriekš analizēto dziesmu tekstu radītājiem jau pieauguša cilvēka statusā atšķirtajam indivīdam lika piedēvēt sāpes, bailes un izmisumu, ko parasti izraisa nāves nojausma.

Tādējādi bērna šķiršanas no krūts paražas un ar tām saistītā indivīda psiholoģiskā pieredze konkretizējas mītiskajos priekšstatos. Simboliskā domāšana to universalitātes, formas bagātības un psiholoģiskas intensitātes dēļ atšķirību tradīcijas ir ekspluatējusi kā nozīmju kodolu dažādu folkloras

žanru tekstu radīšanai. Tekstu komparatīvā un starpdisciplinārā analīze ļauj ar šīm tradīcijām saistīt arī lielformāta folkloratīvus, piemēram, leģendas un brīnumu pasakas, taču tas ir citu pētījumu priekšmets.²⁶

Saīsinājumi:

LD – Barons, Krišjānis. *Latvju dainas*, 1. sēj. – Rīga: Valters un Rapa, 1922.

LTT – Šmits, Pēteris. *Latviešu tautas ticējumi*, 1.–4. sēj. – Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1940.–1941.

Volters – Volters, Eduards (Éduard Vol'ter). *Materialy dlja etnografii latyšskago plemenī Vitebskoj gubernii. Čast' 1: Prazdniki i semejnaja pesni latyšej*. – Sanktpeterburg: Tipografija imperatorskoj akademii nauk, 1890.

Atsauces un piezīmes

- ¹ Inkulturācija, saskaņā ar Margaretas Mīdas vārdiem, ir “*kultūras apgūšanas process visā tās unikalitātē un neatkārtojamībā*”. (Citēts pēc Poole, Fitz John Porter. *Socialization, Enculturation and the Development of Personal Identity In: Companion Encyclopedia of Anthropology*. London and New York: Routledge, 2002. – p. 831.) Šī procesa rezultātā indivīds apgūst noteiktas kultūras mentālās reprezentācijas, zināšanu un uzvedības modeļus, kas ir nepieciešami, lai viņš varētu funkcionēt kā pilnvērtīgs sabiedrības loceklis. Par institucionalizētiem inkulturācijas momentiem uzskatāmi *rites de passage* jeb pārejas rituāli, kas kā figuratīvās formas sabiedrībai palīdz saglabāt un no paaudzes paaudzē nodot tās pastāvēšanai nepieciešamos jēgsaturus, uzturēt konkrētu uzvedības modeļu un ētosa īpatnības.
- ² Kā uzskata antropoloģijas psiholoģiskā virziena pārstāvji, nakts miega nosacijumi būtiski ietekmē bērnu socializācijas gaitu. Sk. Uajting Džon. *Process socializacii i ličnost'*. V kn.: *Ličnost', kul'tura, etnos*. Moskva: Smysl, 2001. s. 110–114. (Šeit un turpmāk kirilica ir transliterēta saskaņā ar ISO sistēmu.)
- ³ Lielbritānijā un Skandināvijā atšķiršanas paražas no krūts, saskaņā ar 19. gs. otrās un 20. gs. pirmās puses etnoloģiskajiem datiem, faktiski nav novērotas. Taču tādās zemēs kā Itālijā, Šveicē un Francijā iespējams konstatēt paražu rudimentus, kas attiecas uz pēdējo barošanas ar krūti reizi. Tā vāciskajā Šveices daļā ir bijis svarīgi pēdējo reizi ar krūti bērnu barot zem lazdu krūma, turklāt, zvanot baznīcas zvaniem, lai nākotnē bērnam nesāpētu zobi. Itālijā ir pierakstīti ticējumi par to, ka meitenes ir jāšķir agrāk nekā zēni un ka ilgstoša barošana ar krūti negatīvi ietekmē bērna prāta spējas. Savukārt, Francijā apmēram divu gadu vecumā bērns no vienas vecumgrupas, ko apzīmēja ar vārdu *bébé*, pārgāja uz *infant* vecuma grupu, un tad

- apzināti tika uzsākta bērna audzināšana. Sk. *Roždenie rebenka v obyčajah i obrjadah. Strany zarubežnoj Evropy*. Moskva: Nauka, 1997. s. 243.
- ⁴ *Roždenie rebenka v obyčajah i obrjadah. Strany zarubežnoj Evropy*. Moskva: Nauka, 1997. s. 119. Sal. ar latviešu un lietuviešu ticējumiem, kuros atšķirtais bērns, atkal ticis pie krūts, pats kļūst par skauģi. Šajā gadījumā bulgāru ticējumi ir savdabīga latviešu un lietuviešu ticējumu par skauģiem inversija. Sk. Muktupāvela Rūta. Atzīdēņa fenomens latviešu un lietuviešu tradicionālajā kultūrā. *Literatūras mēnešraksts Karogs*, 2006. Nr. 4. 82.–92. lpp.
- ⁵ *Roždenie rebenka v obyčajah i obrjadah. Strany zarubežnoj Evropy*. Moskva: Nauka, 1997. s. 56.
- ⁶ Šajā paražā etnologi saskata senču kulta paliekas. Turpat. 86. lpp.
- ⁷ Turpat. 157. lpp.
- ⁸ Turpat. 43. lpp. Šajā sakarā visai nozīmīga šķiet vampira darbība zīst, sūkt un tādā veidā upurim atņemt dzīvības spēku.
- ⁹ Genesis 21:8.
- ¹⁰ Klein Michele. *A Time to be Born: Customs and Folklore of Jewish Birth*. Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1998. p. 195.
- ¹¹ Schauss Hayyim. *The Lifetime of a Jew*. New York: Union of American Hebrew Congregations, 1950. p. 81.
- ¹² Sal. Birutas Senkevičas atšķirību aprakstu: “*Lai labi augtu mati, meitenēm skubināja ēst matuģaļu. Cūku šņukuru arī deva ēst, lai augtu labi rakstītāji. Sargāja no plaušu ēšanas, jo tad būs liels plāpa – “plepis”. Arī sirds ģaļu nedrīkstēja ēst nepieaudzis cilvēks, tas ietekmēja dusmību*”. Senkeviča Biruta. *Godi Vidus-Kursā*. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939. 40. lpp.
- ¹³ *The Oxford Dictionary of World Religions*, ed. by John Bowker. Oxford University Press, 1997. p. 931. Sk. arī Beliefs and Concepts, Customs and Ceremonies. Pieejams [skatīts 15.11.2006.].
- ¹⁴ Imbrasiene Birute. Vaiks šeimā. *Liaudies kultūra*. Nr. 3 (54). 1997. p. 69.
- ¹⁵ Balys Jonas. *Vaikystė ir vedybos. Lietuvių liaudies tradicijos*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1979.
- ¹⁶ Turpretim tādu pārejas rituālu kā kāzas un bēres norisi monopolizēja kristīgā baznīca, un, iespējams, tāpēc, kaut arī, laika gaitā mainoties, to pamatelementi tradicionālajā vidē saglabājušies līdz mūsdienām.
- ¹⁷ Senkeviča Biruta. *Godi Vidus-Kursā*. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939. 38.–41. lpp.; Straubergs Kārlis. *Latviešu tautas paražas*, 1. sēj. Rīga: Latvju grāmata, 1944. 281. lpp.
- ¹⁸ Dandens M. un Upīts. No gatartiešiem Cēsu apriņķi. Grām.: *Latoju Dainas Kr. Barona kopojumā*. 1. sējums. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1922. 185. lpp.
- ¹⁹ Ģēģeris A. No Vecpiebalgas Cēsu apriņķi. Grām.: *Latoju Dainas Kr. Barona kopojumā*. 1. sējums. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1922. 187. lpp.
- ²⁰ Vol'ter Éduard. *Materialy dlja etnografii lathyškago plemeni Vitebskoj gubernii, Čast' I. Pradžniki i semejnija pesni lathyšej*. Sanktpeterburg: Tipografija imperatorskoj akademii nauk, 1890. s. 128.

- ²¹ Kā uzskata antropoloģijas kultūrpsiholoģijas virziena pārstāvji, nakts miega nosacījumiem ir svarīga loma bērnu socializācijas procesos. Sk. Uajting, Džon. Process socializacii i ličnost' V kn.: *Ličnost', kul'tura, etnos*. Moskva: Smysl, 2001. s. 110–114.; Dundes Alan. The Hero Pattern and the Life of Jesus. In: *Interpreting Folklore*. Bloomington: Indiana University press, 1980. p. 258.
- ²² Vol'ter Ēduard. *Materialy dlja etnografii latyšskago plemeni Vitebskoj gubernii, Čast' I. Prazdniki i semejnaja pesni latyšej*. Sanktpeterburg: Tipografija imperatorskoj akademii nauk, 1890. s. 128.; Pētersons Kārlis. *Latviešu māte ar bērnu*. Jelgava: Allunans, 1901. 40. lpp., Senkeviča Biruta. *Godi Vidus-Kursā*. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939. 39.lpp.
- ²³ Myths and Structural Psychology. Pieejams [skatīts 15.11.2006.].
- ²⁴ Freijd Anna. Ocenka normal'nogo detskogo razvitiija V kn.: *Teorija i praktika detskogo psihoanaliza*, T.2. Moskva: Ēksmo-Press, 1999. s. 61–64., Klein Melanie. Weaning (1936.) In: *Love, Guilt and Reparation*. S.l.: Vintage, 1998. p. 290–295, 304., Klein Melanie. Early Stages of the Oedipus conflict. In: *Love, Guilt and Reparation*. S. l.: Vintage, 1998. p. 186.
- ²⁵ Klein Melanie. Weaning (1936). In: *Love, Guilt and Reparation*. London: Vintage, 1998. p. 292–295. Ērikson Ērik. *Detstvo i obščestvo*. Sankt-Peterburg: Reč', 2000. s. 67–69.
- ²⁶ Sk. Muktupāvela Rūta. Inkulturācijas tradīciju metamorfoze mītiskās domāšanas ietekmē. Atšķirības. *Letonica* 11 (2004). 46.–62.lpp.

Rūta Muktupāvela **Latvian Weaning Traditions Indicated by Data of Ethnology, Folklore and Structural Psychology**

Summary

Weaning rites were still observed in Latvian traditional culture at the end of the nineteenth century and the first half of the twentieth century. Basic elements of the weaning ritual are illustrated through ethnographic data, while stages of the rite are reflected in folk songs of the time period in question. Latvian peasants of the time proceeded with separation from the breast in strict and irreversible terms. The data of the psychoanalysis of Melanie Klein shows that at the moment of separation, an infant's imagined identity is endangered: which, in turn, creates frustration, anxiety and horror. According to structural psychology, on a symbolic level this impact can be expressed with contexts, where the hero experiences sadness and pain. In this way the psychological experience of infancy, having remained in the depth of subconsciousness, seems to be the reason why the creators of certain folksong texts, even as adults, describe the separated person as if he / she is experiencing pain, fear and desparation. Because of their universal character, the richness of expression and psychological intensity, weaning traditions were exploited in mythical thinking to create texts for various folklore genres such as beliefs, songs and legends. Comparative and interdisciplinary analysis of folklore shows that these traditions are also connected to certain types of fairytales.